

Recenze a zprávy

CONZE, Eckart – METELING, Wencke – SCHUSTER, Jörg – STROBEL, Jochen (Hg.), *Aristokratismus und Moderne. Adel als politisches und kulturelles Konzept, 1890-1945 (Adelswelten, Bd. 1)*, Köln (Böhlau) 2013. ISBN 978-34-122-1007-6.

Dějiny šlechty v moderní době zažívají – zvláště v německé historiografii – v posledních letech konjunkturu. Dosud byla pozornost badatelů zaměřena především na význam první světové války pro zásadní transformaci životního prostoru šlechty, na její sociální úpadek a ztrátu společenských výsad i politické moci, z čehož přirozeně vyplývalo odmítání demokratického režimu Výmarské republiky a s tím spojená radikalizace politických postojů šlechty, která později často vyústila v podporu nacionálně socialistického režimu.¹

Svazek *Aristokratismus und Moderne* vyšel v rámci nové ediční řady *Adelswelten* (Šlechtické světy), jejímž cílem je vytvoření publikační platformy pro další rozvíjení poznatků a poskytnutí nových impulsů v rámci výzkumu dějin šlechty. Prvním výstupem této ediční řady je sborník sedmnácti příspěvků vydaný historiky Eckartem Conzem a Wencke Metelingovou a literárními vědci Jörgem Schusterem a Jochenem Strobeleem z akademického pracoviště v Marburgu, kteří v úvodu zdůrazňují potřebu interdisciplinárního přístupu. Pozornost má být v rámci této ediční řady kladena především na šlechtu v moderní době, ale je otevřená výsledkům výzkumu i z dalších období. Vzhledem k regionální, národní, ale také internacionální dimenzi šlechtické problematiky se tato ediční řada neomezuje na dějiny šlechty pouze v jedné zemi, ačkoliv její první svazek míří pouze na německý prostor.

¹ K tomu viz Stephan MALINOWSKI, *Vom König zum Führer. Sozialer Niedergang und politische Radikalisierung im deutschen Adel zwischen Kaiserreich und NS-Staat*, Berlin 2003; TÝŽ, „Führertum“ und „Neuer Adel“. *Die Deutsche Adelsgenossenschaft und der Deutsche Herrenclub in der Weimarer Republik*, in: Heinz Reif (Hg.), *Adel und Bürgertum in Deutschland. Band 2: Entwicklungslinien und Wendepunkte im 20. Jahrhundert*, Berlin 2001, s. 173–211; TÝŽ, *A Counter-Revolution d'outre-tombe: Notes on the French Aristocracy and the Extreme Right during the Third Republic and the Vichy Regime*, in: Karina Urbach (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right 1918–1939*, Oxford New York 2007, s. 15–35. Viz též Eckart CONZE, *In den Katakomben der Moderne. Adel in Deutschland im 20. Jahrhundert*, in: Eckart Conze – Sönke Lorenz (Hg.), *Die Herausforderungen der Moderne. Adel in Südwestdeutschland im 19. und 20. Jahrhundert*, Ostfildern 2010, s. 9–22.

Třebaže první světová válka je nesporným mezníkem pro dějiny šlechty, nestalo se její vyústění v rozpadu tradičního šlechtického světa začátkem sledovaného období tohoto svazku. Editoři v úvodu zdůvodňují potřebu posunout se ve výzkumu až k osmdesátým, respektive devadesátým letům 19. století jako počátku upadajícího postavení šlechty.

Jak název napovídá, spojnicí tohoto svazku je „aristokratismus“. Jak editoři v úvodu proklamují, snahou je nejen uchopit tento pojem z hlediska jeho různých významů a způsobů vnímání, nýbrž zachytit také konkrétní společenské představy o jeho náplni. Tento pojem se však nemusí nutně vztahovat k rodové šlechtě, nýbrž je zohledňován i v širším smyslu, bez ohledu na tuto sociální skupinu, jako kulturní koncept. „Šlechta“ a „aristokracie“ zůstávaly ještě v první polovině 20. století z hlediska sociálně-politického klíčovými pojmy (s. 14). Na jedné straně představuje „šlechtictví“ v průběhu věků neměnné jádro existence šlechtického habitu. Na druhé straně je možné tento pojem nazírat na základě jeho sémantické proměny (s. 11). Do popředí se dostává otázka významových posunů pojmů „aristokratismus“ a „šlechtictví“ a proměna vnímání jejich obsahové náplně v moderní době.

Příspěvky publikované v rámci této práce zahrnují teoretické přístupy postulované v rámci výzkumu dějin šlechty v předchozích letech: koncept „šlechtictví“ (*Adeligkeit*), jímž je označována v běhu staletí nezměnná podstata šlechtického habitu,² či Josefem Matzerathem a Silkou Marburgovou definovaný přístup vnímající šlechtu jako „skupinu paměti“ (*Erinnerungsgruppe*) schopnou konstruovat a nést kolektivní paměť.³ Ty jsou doplněny novou analytickou kategorií „aristokratismus“, jež se vztahuje k vnímání a interpretaci pojmů „šlechta“, „aristokracie“ a „aristokratický“. Nově jsou zohledňovány představy o „nové šlechtě“, které pochází od „nešlechticů“ a jež se vyskytovaly v literatuře, politické publicistice či byly přenášeny do životního stylu.

Cílem editorů bylo zachytit rozličné dobové interpretace „šlechty“ v období let 1890 až 1945 v německém a německo-jazyčném prostoru. Pozornost je tak v této knize zaměřena nejen na rodovou šlechtu, ale také na různé koncepty „nového šlechtictví“ a „nové

2 K pojmu „šlechtictví“ blíže viz Heinz REIF, „*Adeligkeit*“ – *historische und elitentheoretische Überlegung zum Adelshabitus in Deutschland um 1800 (Manuskript)*. Citováno dle: Josef MATZERATH, *Adelsprobe an der Moderne. Sächsischer Adel 1763 bis 1866. Entkonkretisierung einer traditionellen Sozialformation*, München 2006, s. 31. Marcus Funck a Stephan Malinowski rozvinuli tento přístup převážně na základě zpracování autobiografií šlechticů. Viz Marcus FUNCK – Stephan MALINOWSKI, *Geschichte von oben. Autobiographien als Quellen einer Sozial- und Kulturgeschichte des deutschen Adels in Kaiserreich und Weimarer Republik*, *Historische Anthropologie* 7, 1999, s. 236–269.

3 Silke MARBURG – Josef MATZERATH (Hg.), *Der Schritt in die Moderne. Sächsischer Adel zwischen 1763 und 1918*, Köln – Weimar – Wien 2001, s. 5. Ke kolektivní paměti viz Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2010.

aristokracie⁴ v moderní době: od Nietzscheho „nového člověka“ (Ulrich Sieg se zabýval recepcí Nietzscheho díla), přes dandysmus jako symbol aristokratické nadřazenosti ducha (příspěvek Güntera Erbeho) až k představám o nové šlechtě v národním hnutí a v nacionálním socialismu (příspěvky Alexandry Gerstnerové, Daniela Menninga, Ingo Wiwjorra, Ulricha Fröschla a Eckarta Conzeho). Posledně jmenovaný zaměřil pozornost na koncept „nové šlechty“ v období nacistického Německa v okruhu oddílů SS, které měly úzkou souvislost s germanizační politikou ve východní Evropě. Rozšířenost „novošlechtického diskursu“ Conze dokládá na příkladu příslušníků „Georgova kruhu“, kteří se podíleli na atentátu na Hitlera v červenci 1944.

Pozornost byla rovněž zaměřena na přítomnost „šlechty“ a „šlechtického“ v literárních dílech. Jörg Schuster se zabýval na základě analýzy děl Huga von Hofmannsthala, Rainera Maria Rilke a Theodora Fontane aristokratismem jako politickým konceptem. Šlechtickou sémantikou od roku 1933 v literatuře se zabíral ve svém příspěvku Jochen Strobel. Ulrich Fröschle se věnoval metaforickému přenosu pojmu „šlechtictví“ a formulování topoi v literatuře 19. století.

Historické šlechtě se v rámci této knihy věnuje vedle Wencke Metelingové (rozklad aristokratického ideálu oficíra v první světové válce) a Michaela Seeliga („šlechtictví“ kolem roku 1900 v *Deutschen Adelsblatt*) příspěvek Der Adel und sein Funktionswandel Josefa Matzeratha. Zabývá se zde proměnou úlohy šlechty mezi lety 1800 a 1900, kdy se zásadně změnila její dosavadní pozice, a klade si otázku po redefinici pojmu „šlechta“ v moderní době. „Šlechtictví“ se podle něj odehrávalo stále více v privátní sféře. Matzerath se zamýšlí nad politickou aktivitou šlechty a polemizuje s tradičním názorem, že šlechta byla výlučně konzervativního politického ražení. Upozorňuje na fakt, že šlechta nevystupovala jako jednotná politická síla a pružně reagovala od poloviny 19. století na vznik nových politických stran (s. 86). Ovšem nejen nové politické nazírání světa mělo pro funkční proměnu této sociální skupiny význam. Poukazuje rovněž na skutečnost, že kultura se již nevázala pouze na šlechtické dvory, a zásadní význam přikládá taktéž hospodářské transformaci – „ekonomický potenciál se stále více akumuloval stranou vládnoucích dynastií“ (s. 87). Šlechtické dvory tak podle Matzeratha pozbyly roli „ústředních míst“ (Zentralorte) společenského rozvoje, ačkoliv až do konce císařského období neztratily svůj glanc. „Aristokratismus“ podle Matzeratha nebyl kolem roku 1900 zdůvodněn pouze soubojem elit o společenskou vládu, nebyl veden otázkou jak „zůstat nahoře“ (Obenbleiben), ale jak „zůstat spolu“ (Zusammenbleiben), neboť kulturní proměna a nástup konzumní společnosti ohrožovaly šlechtickou soudržnost (s. 91).

4 K tomu viz Alexandra GERSTNER, *Neuer Adel. Aristokratische Elitenkonzeptionen zwischen Jahrhundertwende und Nationalsozialismus*, Darmstadt 2008; Stefan BREUER, *Ordnungen der Ungleichheit. Die deutsche Rechte im Widerstreit ihrer Ideen 1871–1945*, Darmstadt 2001.

Ačkoliv editoři proklamují v úvodu této knihy, že je prvním impulzem a podnětem k dalšímu rozvíjení „aristokratického diskursu“, přesto je pojem „aristokratismus“ jako centrální analytická kategorie definován až příliš nejednoznačně. Tematický záběr tohoto svazku je široký a jednotlivé příspěvky – přes jejich nepopiratelnou hodnotu a inovativní přístup – nepřispívají k vyjasnění této kategorie, nazírané z nejrůznějších úhlů pohledu, avšak postrádající jasnou jednotící linii.

Dita Jelínková

Poslední bitva impéria – Rusko v první světové válce slovem i obrazem

Výročí první světové války je momentálně centrálním tématem odborného i veřejného historického diskursu v mnoha evropských zemích. A téměř s jistotou se lze domýšlet, že tomu tak bude až do roku 2018. V případě Ruska tomu není jinak. Zde je navíc téma války úzce spojeno s revolucí roku 1917, pádem monarchie a nástupem bolševického režimu, což byly zásadní a formativní události nejnovějších ruských dějin. Není divu, že první světová válka přitahuje historiky i laiky. Výsledkem práce prvých a cílem návštěv těch druhých (samozřejmě i historici profesionálové si zde „přijdou na své“) je výstava *První světová – Poslední bitva ruského impéria (Pervaja mirovaja. Poslednjaja bitva Rossijskoj imperii)*, pořádaná Státním historickým muzeem v Moskvě. Otevřena byla otevřena 22. srpna 2014 a potrvá do 8. února 2015. Umístěna je v Muzeu vlastenecké války roku 1812, které se nachází na Náměstí revoluce a je jednou z poboček Státního historického muzea.

Základem výstavy je kolekce nejrůznějších předmětů vztahujících se k první světové válce, přičemž tyto předměty začaly být shromažďovány Ruským historickým muzeem okamžitě po vypuknutí bojů v srpnu 1914. V Muzeu bylo tehdy založeno „Oddělení probíhající války“. Muzejní fondy byly následně doplňovány z různých zdrojů, mimo jiné ze sbírek Vojensko-historického muzea a Dělostřeleckého historického muzea, z darů účastníků války a jejich příbuzných a předměty nalezenými na bojištích. Vzhledem k destruktivní povaze ruské revoluce byl téměř zázrak, kolik cenných exponátů se podařilo uchovat do dnešních dnů. Výstava představuje pozůstatky muzejních sbírek jednotlivých pluků carské armády, včetně nejprestižnějších gardových pluků, nebo vzpomínky na různé vojenské školy. K vidění jsou unikátní plukovní zástavy, zbraně, uniformy, vojenská vyznamenání, mapy bitev, stejně jako plakáty, obrázky, dokumenty či fotografie. Velkou cenu mají artefakty spojené se jmény generálů Alexeje Brusilova, Semjona (Simeona) Vankova, Alexeje Gutora, Józefa Dowbor-Musnického. Poprvé je vystavena uniforma

maršála britské armády, která patřila carovi Mikuláši II., a uniforma velitele 27. pluku dragounů, carův dar britskému králi Edvardu VII. Řada exponátů a dokumentů byla zapůjčena z jiných ruských muzeí a archivů (např. Státního archivu ruské federace – GARF; archivu Putilovských strojírenských závodů v Petrohradě; Archivu ministerstva zahraničních věcí; Polytechnického muzea v Moskvě) a také ze zahraničí (Imperial War Museum v Londýně, Bayerisches Armeemuseum v Ingolstadt, Musée de l'Armée v Paříži).

Výstava se rozhodně neomezuje na klasickou muzejní expozici. Ve výstavním prostoru, na první pohled snad ne zcela přehledném, se nachází interaktivní tabule, na nichž se návštěvníci mohou detailně seznámit s průběhem frontových operací, a projekční plátna, na kterých jsou promítány dokumentární snímky a filmy zachycující různé události z průběhu války, a to nejen z ruského bojiště.

Celá expozice je dělena chronologicko-tematicky. Návštěvník postupuje po proudu událostí a zároveň se na určitých místech zastavuje u klíčových témat. Zde je třeba kvitovat, že organizátoři se zdaleka neomezili na bojovou stránku války a náležitou pozornost upřeli i na život ruské společnosti v zázemí, především na sociální témata (např. problém s válečnými uprchlíky či zásobováním obyvatelstva). Co se týče vedení války, jedním z ústředních témat (a odpovídá to i světové historiografii o první světové válce) je válečná propaganda a její kulturní kontext. Ruská vlastenecká propaganda a anti-propaganda zobrazující nepřítele je doplněna o ukázky propagandy spojenců i Centrálních mocností.

Oddělený prostor je věnován sbírce obrazů zachycujících různé scény z bojišť a portrétní galerii nositelů Řádu Sv. Jiří. Obdobné galerie *Georgijevských kavalery* otiskoval pravidelně i ruský dobový tisk. *Georgijevskije kavalerij* byli řadoví vojáci, nižší důstojníci nebo i slavní generálové jako Nikolaj Judenič, Michail Alexejev či velkokníže Nikolaj Nikolajevič. Právě tím, že propojuje osudy „malých lidí“ a „velkých osobností“ je výstava charakteristická. Jedním z finálních dojmů potom je, že válečné úsilí bylo společnou záležitostí všech Rusů. Nezúčastněného diváka ovšem okamžitě napadne, jak bylo možné, že Rusko ve válce, navzdory tomuto kolektivnímu úsilí a patriotismu, prohrávalo. Odpověď zůstává poněkud zamlžena.

Pokud bychom chtěli výstavě něco vytknout, mohla by to být jistá konzervativnost při interpretaci příčin války. Návštěvníci dostávají poměrně jasnou a jednoduchou odpověď; hlavním viníkem války bylo Německo a Rusko vystupuje jako oběť a hlavní cíl agrese. „Fischerovské paradigma“, historiografií zpochybňované mnoho let, je zde prezentováno jako univerzální vysvětlení. Celkově je ruská účast ve válce poněkud redukována na rusko-německé soupeření, rakouskému úseku fronty je vyčleněn podstatně menší prostor. Ruská politika před první světovou válkou víceméně není hodnocena a jeden ze závěrů je, že Rusko si válku nepřálo. Když už do ní bylo zataženo, bojovalo neobyčejně statečně a vytrvale stálo po boku svých spojenců. A zatímco jim pomohlo, samo se dostalo

do záhuby. Samotný proces rozkladu ruské armády během roku 1917 by si jistě zasloužil více prostoru. Výstava je ovšem koncipována jako poslední bitva carského impéria a vše, co se událo po únorové revoluci, je vysvětleno velmi stručně.

Autoři výstavy deklarují, že jejich záměrem je obnovit historickou paměť o válce, o které literatura dlouho mlčela, nebo ji zjednodušeně připomínala jako „imperialistickou válku“. Pravdou nicméně je, že moderní ruská historiografie se světovou válkou zabývá poměrně důkladně a nedostatkem nových monografií či kolektivních prací rozhodně netrpí. Z nejnovější literatury si dovoluji uvést především aktuální projekt Olega R. Ajrapetova, předního odborníka na ruskou zahraniční politiku 19. století, *Učastije Rossijskoj imperii v Pervoj mirovoj vojne* (Moskva 2014). Zatím vyšly první dva svazky, věnované roku 1914 a 1915. Dále je to monografie Alexandra B. Astašova *Russkij front v 1914 – načale 1917 goda* (Moskva 2014) či čtyřdílná edice dokumentů ruských a zahraničních dokumentů *Pervaja mirovaja vojna v ocenke sovremennikov: vlast' i ruskoje obščestvo* (Moskva 2014). Různé nové publikace ovšem nikterak neubírají na přitažlivosti výše popisované výstavy. Vstupné 300 rublů (100 rublů pro studující a penzisty) se rozhodně vyplatí. I když se současně domnívám, že tak, jak je výstava koncipována, může posílit mezi částí Rusů pocity nostalgie po silné velké říši, která se stala obětí agrese cizích mocností.

Zbyněk Vydra

MÜCKE, Pavel, *Místa paměti druhé světové války. Svět vojáků československého zahraničního odboje*, Praha: Karolinum, 2014, 282 s. ISBN 978-80-246-2563-8.

Nakladatelství Karolinum připravilo na léto tohoto roku novou ediční řadu s názvem *Orální historie a soudobé dějiny*, v níž by měly v budoucnu vycházet domácí i zahraniční (překladové) tituly zaměřené nejen na teoretické, metodologické a praktické aspekty využití metody orální historie, ale především také tematické publikace, které vychází z konkrétních výzkumů českých historiček a historiků soudobých dějin. Karolinum tak reaguje na dlouhodobý vzestupný trend využívání této stále populárnější a dynamicky se rozvíjející interdisciplinární metody výzkumu, která je velmi často úzce provázána s paměťovými studii a (auto)biografickým výzkumem. V následujících letech se tak můžeme jistě těšit na celou řadu zajímavých titulů z této vědní oblasti, která byla na našem knižním trhu, až na několik výjimek, dosud spíše opomíjena.

Pomyslnou první vlašťovkou nové edice se stala kniha českého historika, výzkumného pracovníka Centra orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a také

pedagoga Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy Pavla Mückeho s názvem *Místa paměti druhé světové války* a podtitulem *Svět vojáků československého zahraničního odboje*. Hned na úvod je třeba poznamenat, že publikace vychází z upravené a rozšířené verze empirické části disertační práce, zatímco její metodologická část *Rámce paměti* vyšla samostatně v Ústavu pro soudobě dějiny.⁵ Případným zájemcům o komplexní výklad zkoumané problematiky včetně teoretických a metodologických východisek autora lze tedy doporučit k prostudování také druhý titul. Ocení jej však spíše poučení čtenáři se znalostí historiografických a sociologických konceptů než laici.

Mücke se ve své práci soustředí na jeden z mnoha segmentů paměti druhé světové války v českých zemích – vzpomínkové práce příslušníků druhého zahraničního odboje. Pestrá paleta použitých pramenů, o kterou se autor při své analýze opírá, svědčí o jeho dlouhodobém a nesporně velkém zaujetí pro zkoumané téma. Pramennou základnu tvoří více než stovka knižně publikovaných vzpomínkových prací, čtyřicet vzpomínkových rukopisů a čtyři poměrně rozsáhlá životní interview, které autor realizoval v letech 2006 a 2007. Jako sekundární prameny pak byly využity, vedle klasických titulů odborné literatury zabývajících se obdobím druhé světové války, také různé edice a soupisy pramenů, tištěné dokumenty a periodika, ale i celá řada elektronických zdrojů a několik filmových snímků.

Samotná kniha je rozdělena do osmi poměrně rozsáhlých kapitol. Po úvodním seznámení s teoretickým rámcem výzkumu následuje sedm klíčových okruhů, které se podle autora ukázaly být společné pro většinu analyzovaných vzpomínkových prací. Jedná se v první řadě o stopy „velkých“ předválečných událostí (mnichovská dohoda v září 1938 a německá okupace v březnu 1939), které se výrazně vepsaly do paměti vzpomínajících. Další okruh je věnován analýze teritoriálně-symbolických pojmů „vlast“ a „domov“. Čtvrtá kapitola se zabývá prostředím exilu, resp. přáteli a spolubojovníky československých vojáků v zahraničním odboji. V následujících dvou částech jsou analyzovány vztahy vojáků k nadřízeným. Pozornost je přitom věnována nejen velitelům, ale i mínění vojáků o významných představitelích československé exilové vlády. Poslední dvě kapitoly se pak zabírají zdánlivě protikladnými (či spíše proměnlivými) obrazy válečných Spojenců (a spojenců) a nepřátel.

První kapitola je věnována metodologii. Z textu je patrné, že autor se při hledání teoretického rámce inspiroval především francouzskou historiografií, resp. dějinami každodennosti a mentalit. Mücke tak pracuje s pojmy jako je „místo paměti“ (Pierre Nora) nebo „kolektivní paměť“ (Maurice Halbwachs), přičemž oba zmiňované koncepty

5 Pavel MÜCKE, *Rámce paměti druhé světové války v českých zemích. Vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje*, Praha 2013.

uplatňuje v jejich transformované podobě jako svého druhu určitý historiografický konstrukt. Pro účely vlastní analýzy zavádí pojem „kontury paměti“, který odkazuje na dvě základní vlastnosti paměti: její proměnlivost a kontinuitu. Při interpretaci se pak zaměřuje na nejzřetelnější obrazy vzpomínek a jejich detaily, tj. na určitá místa paměti z(re)konstruovaná na základě vzpomínkových prací samotnými pamětníky. „Zmístnění“ vzpomínek československých vojáků přitom slouží jako nástroj pro získání rámcového přehledu o reprezentacích, mentalitách a konturách paměti jejich každodenního života včetně postižení specifické vojenské kolektivní identity. Časový záběr výzkumu se však neomezuje jen na období války, ale má značný přesah i do období po roce 1948. Zájemci o vojenskou historii si nemohou nepovšimnout, že autorovým velkým vzorem se staly *Obrazy války* renomovaného britského historika Richarda Holmese. Již v úvodu jsme se zmínili o rozdělení výzkumu do dvou samostatných titulů. Z pohledu běžného čtenáře se tento krok jeví jako funkční a opodstatněný, pro historiky a historičky ale může představovat jistý problém. Právě jim totiž bude v *Místech paměti* v některých pasážích zoufale scházet určitá teoretická zakotvenost a reflexivita badatelova postupu.

V druhé kapitole Mücke rozvíjí tezi historika Jana Tesaře o významu tzv. mnichovského komplexu pro utváření československé moderní paměti a národní identity. Vychází přitom z předpokladu, že mýtus záříjových událostí roku 1938 se stává pro mnohé příslušníky zahraničního odboje jakýmsi paradigmatickým, integračním a identifikačním prvkem jejich češství – tj. každý, kdo se cítí být příslušníkem českého národa, má potřebu se k tomuto tématu nějakým způsobem vyjádřit. Samotní vojáci se pak podle autora stali nositeli a horlivými propagátory mnichovského mýtu doma i v zahraničí. Vliv tohoto mýtu byl přitom natolik silný, že dokázal u jednotlivých pamětníků do značné míry překrýt i generační a regionální rozdíly ve vnímání války.

Pojmy „vlast“ a „domov“ jsou předmětem další kapitoly. Zatímco „domov“ je ve vzpomínkách vojáků něčím reálným a hmatatelným (např. místo narození nebo bydliště), představa „vlasti“ je méně zřetelná a vztahuje se spíše k širšímu geografickému celku. Ve vzpomínkách vojáků má vlast (a částečně i domov) své atributy, které pomáhají její imaginární existenci částečně vymezit, zhmotnit a symbolizovat. Klíčový je zejména vztah „domov – blízcí“ a „vlast – národ – stát“, jež dává dobovému boji za republiku vyšší smysl a stává se tak určitou duchovní oporou pro další jednání příslušníků zahraničního odboje.

Následující část se zaměřuje na přirozený sociální rámec paměti a identity československých vojáků, tj. na prostředí jejich přátel a spolubojovníků. Mücke v této kapitole vychází z tradiční myšlenky „ducha sboru“ (*esprit de corps*), jak ji ve svých dílech zformuloval v druhé polovině padesátých let 20. století např. Samuel Huntington (*The Soldier and the State*). Ačkoliv vojenské kolektivy mají velmi různorodý charakter, směrem

dovnitř se v rámci jednotky utváří vždy silný pocit sounáležitosti. Právě toto vědomí specifické kolektivní pospolitosti, které se zformovalo na pozadí válečných událostí a jež je nezávislé na věku, hodnostním žebříčku či ideové orientaci, je podle autora zásadním rysem, jehož prostřednictvím se definuje skupina vojáků československé zahraniční armády.

V páté a šesté kapitole s názvem „Ti nahoře“ se autor zabývá nejprve obrazy velitelů a nadřízených a následně i reprezentacemi představitelů nevojenských (politických) elit. Pomineme-li nižší důstojníky, kritiky jsou ušetřeni pouze oblíbení frontoví velitelé a významní státníci jako Edvard Beneš či Jan Masaryk. Zatímco vojenští velitelé si získávají svůj respekt bojovou zkušeností či přirozenou autoritou, politici mají situaci složitější. Společným jmenovatelem většiny výtek vůči vedoucím politickým elitám ze strany vojáků je zejména jejich údajná nečinnost, přebytečnost a izolovanost od běžných problémů armády.

Poslední dvě kapitoly knihy jsou věnovány reprezentacím spojenců a nepřátel. Ze vzpomínkových prací je zřejmé, že obrazy spojenců i nepřátel jsou velmi proměnlivé a vztahy k nim jsou poznamenány značnou mírou ambivalence. Pamětníci mohou své spojence bezmezně vyzdvihovat, ale zároveň i kritizovat; stejně tak na jedné straně vyjadřují respekt a uznání svým nepřátelům, ale na straně druhé je nenávidí a opovrhují jimi. Mücke konstatuje, že v tomto případě je třeba brát v potaz skutečnost, že (kolektivní) pamětní kontury jsou vždy silně ovlivněny a formovány individuální zkušeností a světonázorem vzpomínajícího. V závěru pak autor ve stručnosti sumarizuje jednotlivé reprezentace a zamýšlí se nad možnostmi dalšího bádání.

Celá kniha je psána velmi osobitým stylem a barvitým jazykem. Autor využívá při svém výkladu velké množství metafor i dobových obrátů a z kompozičního hlediska zručně, a především nenásilně, kombinuje vlastní výklad se zajímavými úryvky z ego-dokumentů, beletrie a odborné literatury. Ve většině případů pracuje s kódy in-vivo, tedy se slovníkem a expresivními výrazy, které přejímá přímo od pamětníků, což lze kvitovat s povděkem zejména v pasážích, jež jsou věnovány analýze jazyka (např. kapitola o „vlasti“ a „domovu“ nebo o proměnlivých obrazech spojenců a nepřátel). Někdy je však těch metafor a přirovnání na jedno souvětí přece jen již přespříliš. Na některých místech by tak čtenář možná raději ocenil stručnější a méně květnatý způsob vyjadřování. Publikaci uzavírá, vedle standardního přehledu použitých pramenů, rozsáhlá bibliografie k tématu druhého zahraničního odboje a také místně-geografický rejstřík pojmů.

Ačkoliv předkládaná publikace nepřináší žádné přelomové závěry či nové teorie, představuje po konceptuální i obsahové stránce nepochybně originální příspěvek k dějinám československého zahraničního odboje v letech 1939–1945, který nejenže systematicky kategorizuje vzpomínky představitelů zkoumané skupiny, ale navíc má i potenciál

zaujmout vedle profesionálních historiků a historiček také zájemce z řad laické veřejnosti. Nelze si tedy než přát, aby v budoucnosti vycházelo (vedle tradičních přehledových prací) více takových titulů, jako jsou právě *Místa paměti druhé světové války*, v nichž by se badatelé odvážili kombinovat tradiční historické postupy se (staro)novými koncepty postmoderní historiografie (dějiny každodennosti, paměťová studia, narativní výzkum, historická antropologie apod.). Všem zájemcům o neotřelý pohled na druhý československý zahraniční odboj lze tedy knihu Pavla Mückeho vřele doporučit.

Jiří Hlaváček

JONOVÁ, Jitka, *František Tomášek, kněz, katecheta, profesor a „ilegální biskup“; Moravské působení Františka Tomáška, Uherské Hradiště: Historická společnost Starý Velehrad 2014, 119 s. ISBN 978-80-86157-43-6.*

Autorka práce, PhDr. Jitka Jonová, Th.D., působí na Katedře církevních dějin a dějin křesťanského umění na Cyrilometodějské fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Zabývá se církevními dějinami v 19. a počátku 20. století z pohledu diplomacie Svatého stolce. Její práce se zaměřují jak na konkrétní osobnosti (např. arcibiskup Theodor Kohn), tak i na témata obecnějšího charakteru.

František Tomášek byl významnou osobností české církevní scény a jeho působení na ní pokrývá téměř celé 20. století. Jeho život by se mohl rozdělit do dvou hlavních etap. Předělem je okamžik, kdy začal spravovat pražskou arcidiecézi. Tato kniha popisuje život a práci kardinála Tomáška právě do jeho odchodu do Prahy.

Životní příběh Františka Tomáška je popisován chronologicky. Kniha je rozdělena do pěti kapitol a jejich členění je tvořeno dle významných životních mezníků sledované osobnosti. Kromě shrnujícího úvodu a závěru je práce opatřena přehledem životních dat, seznamem zkratk, seznamem pramenů a literatury a seznamem příloh.

František Tomášek se narodil v roce 1899 jako druhorozený syn nadučitele, ovšem jeho otec brzy zemřel. Matka se s dětmi přestěhovala do Olomouce, kde František studoval na Slovanském gymnáziu. Zde kvůli první světové válce musel i předčasně odmaturovat. V armádě ovšem dlouho nesetřval, protože se u něj objevily zdravotní potíže. Po válce začal opět studovat. Jím vybraným oborem se stalo bohosloví.

Po ukončení vysokoškolských studií působil jako katecheta na několika místech na Moravě, aby se nakonec stal adjunktem na olomoucké bohoslovecké fakultě. Po uzavření vysokých škol nacisty se vrátil k povolání katechety na měšťanské škole a také přednášel na diecézním bohosloveckém učilišti. Jeho působištěm bylo stále město Olomouc.

Na olomouckou vysokou školu se po válce vrátil jako mimořádný profesor pedagogiky a katechetiky. V roce 1949 byl jmenován pomocným biskupem pro Olomouc a tajně konsekrován. Tímto činem se znelíbil komunistickému režimu a na tři roky byl internován v Želivě. Poté se stal administrátorem farnosti v Moravské Húzové, bylo mu totiž uděleno povolení k výkonu duchovenské činnosti. Tuto činnost ovšem mohl vykonávat pouze jako kněz, ne jako biskup. V Moravské Húzové setrval až do svého jmenování administrátorem arcidiecéze pražské.

Během konání II. vatikánského koncilu se jeho zasedání mohl účastnit jako jeden z mála československých biskupů a jako jediný československý biskup se zúčastnil všech jeho zasedání. Doma i nadále uznaným biskupem nebyl, ale v Římě tak vystupovat mohl. Po odchodu pražského arcibiskupa Berana do exilu se do reálného výkonu této funkce dostává František Tomášek. „Plnohodnotným“ pražským arcibiskupem byl jmenován až v roce 1977. V tomto úřadě setrval až do roku 1991, hned následujícího roku umřel.

Působení Františka Tomáška může být vnímáno velmi rozporuplně. Na jedné straně vidíme obětavého faráře, jež své životní poslání spatřuje ve službě lidem. Na straně druhé budí pozornost umožnění jeho duchovní činnosti po většinu komunistického období. František Tomášek chtěl vykonávat kněžské povolání a uvědomoval si, že jeho antagonistický postoj vůči režimu věřícím nepomůže. V každém místě, kde působil, byl mezi věřícími oblíben, a nezapomínali na něj ani po jeho odchodu do jiného úřadu.

Práce se opírá jak o prameny uložené ve státních archivech, tak i o materiály uložené na farních úřadech. Pozoruhodné je využití pramenů z vatikánského archivu. Nechybí ani prameny orální historie. V literatuře jsou zastoupeny (nejen české) práce obecnějšího charakteru, ale i práce zaměřené na životní osudy jednotlivců.

Ne příliš rozsáhlou monografii o Františkovi Tomáškově od Jitky Jonové shledávám jako velmi zdařilou. Autorka podrobně zachytila konkrétní životní období významné osobnosti katolické církve, kterému dosud nebyla věnována velká pozornost. „Předpražskému“ působení F. Tomáška se zatím věnovala jen diplomová práce Martiny Kubešové⁶ a drobné zmínky jsou v pracích Jana Hartmana, Bohumila Svobody a Václava Vaška.⁷ Práce je postavena na archivních pramenech z různých archivů, přičemž nejzajímavějším z nich je archiv vatikánský. Autorce se podařilo zachytit nejen složitost jednotlivých politických období, ale i samotnou osobnost kněze Tomáška, jeho rozpoložení a smýšlení i v nelehké éře komunismu. Kniha obsahuje mnoho informací a dat, proto na některých

6 Martina KUBEŠOVÁ, *Život Františka Tomáška v 50. a 60. letech 20. století a jeho působení v Moravské Húzové*, Diplomová práce, Teologická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2007.

7 Např. Jan HARMAN – Bohumil SVOBODA – Václav VAŠKO, *Kardinál Tomášek, Generál bez vojska...?*, Praha 2003.

místech může text působit stroze a seřazení drobných odstavců za sebe příliš výčtově. Práce je opatřena bohatou obrazovou dokumentací, jež je průběžnou součástí textu.

Tato kniha přispívá k moderním dějinám katolické církve a zajímavě popisuje její složitou koexistenci s komunistickým režimem. Řešení tohoto problému se snažil najít právě kardinál František Tomášek.

Gabriela Krejčová Zavadilová

18. mezinárodní konference International Oral History Association (IOHA), Barcelona, 9. – 12. července 2014

Ve dnech 9. – 12. července 2014 se v Barceloně konala 18. mezinárodní konference International Oral History Association (IOHA) s podtitulem *Moc a demokracie*. Konference byla uspořádána ve spolupráci IOHA, Barcelonské univerzity a dalších organizací. Konference se účastnilo na 400 účastníků ze 39 zemí, přičemž jak je pro akce orálních historiků obvyklé, jednalo se nejen o zástupce výzkumných a paměťových institucí, ale i o reprezentanty historicky zaměřených neziskových organizací. Ze známých představitelů orální historie do Barcelony přicestovali například Alessandro Portelli, Donald Ritchie, Linda Hamilton, Irina Scherbakova, Albert Lichtblau, Alistair Thompson, nebo Rob Perks. Během konference se odehrálo pět plenárních zasedání a 90 panelů, které doplnily další workshopy a diskuse (třeba na téma dalšího rozvoje online periodika IOHA Words and Silences). Tematické složení jednotlivých panelů bylo jako obvykle velmi pestré – mezi témata jednotlivých panelů patřily moderní trendy v orální historii, vztah orální historie a paměti, orální prameny a kulturní dědictví, ale i mnohé jiné. Zde je nutno zmínit, že naprostá většina programu byla bohužel soustředěna do pouhých dvou konferenčních dnů, takže udělat si ucelenější obrázek o celé konferenci bohužel bylo nad lidské síly. Panelů bylo navíc takové množství, že se publikum značně rozdrobilo, což ovlivnilo například kvalitu diskuse.

Slavnostní zahájení konference a dvojice úvodních plenárních zasedání proběhly první den konference v historické budově Barcelonské univerzity, přičemž jednotlivé panely proběhly v následujících dvou dnech v prostorách Fakulty geografie a historie Barcelonské univerzity. Zahájení konference předsedal rektor univerzity Dídac Ramírez i Sarrió, kterého doprovodili zástupci katalánské vlády a města Barcelona, prezidentka IOHA Ana María de la O Castellanos a předseda konferenčního organizačního výboru Carles Santacana. Historicky první prezidentka IOHA Mercedes Vilanova následně přednesla zahajující přednášku s názvem *Principio y final de un sueño, la Barcelona republicana entre 1931 y 1939*, tematicky korelující s podtitulem konference.

Úvodní plenární zasedání bylo věnováno tématu politiky a orální historie. Hlavními řečníky byli Gerhard Botz vedoucí Institutu pro soudobé dějiny Vídeňské univerzity, badatelka z ruského sdružení Memorial Irina Scherbakova a turecký politolog Hakan Yilmaz z Boğaziçi University v Istanbulu. Z hlediska tématu panelu i obecné situace v České republice byl patrně nejzávažnější příspěvek Gerharda Botze, který hovořil o vlivu masmédií a politik paměti na orálně historické výzkumy. Profesor Botz konstatoval, že mediální projekty mají velký společenský vliv bez ohledu na svou mnohdy problematickou metodologii. Jako problém přitom vnímal rovněž množství aktivistických paměťových projektů, které na své cestě za prosazením určitého tématu či požadavků často dostatečně nereflektují sociální konstruovanost paměti, historickou realitu i mnohé vědecké poznatky. Irina Scherbakova připomněla historii ruských výzkumů přeživších GULAGu a přiblížila obecný kontext ruského ne/vyrovnání s touto historickou kapitolou. Neopomněla přitom potíže, jakým studium tohoto tématu čelí v současnosti, kdy dle jejích slov nová nacionalistická historická politika Ruska směřuje k vyzdvižení obětí vlastenecké války a upozadění krutostí páchaných „sovětskými důstojníky a politruky.“

Zajímavých a přínosných příspěvků bylo v Barceloně možné vyslechnout celou řadu. Namátkou mohu zmínit nejnovější výzkumnou aktivitu Alistaira Thompsona, kterou je rozsáhlý výzkum *The Australian Generations Oral History Project* se zajímavě řešeným online uživatelským rozhraním. Předseda americké asociace orálních historiků (Oral History Association – OHA) Stephen Sloan na konferenci hovořil o vlivu digitální revoluce na práci orálních historiků a fungování orální historie jako celku. Zmínil například přehlcení informacemi a vznik informačních bublin, ve kterých se lidé pohybují. Sám proto chápal roli orálního historika jako svého druhu průvodce nepřehledným informačním polem. Historička Stef Scagliola z Erasmus University of Rotterdam se podílela na rozsáhlém projektu s tematikou nizozemských válečných veteránů (Interviewproject Nlse Veteranen, realizováno 2006–2011). Narazila přitom na závažný etický problém, jelikož mezi tisícem zaznamenaných rozhovorů se vyskytlo několik pamětníků, kteří ve svém vyprávění o nasazení v Indonésii (1945–1949) připustili, že byli svědky, či se přímo podíleli na událostech později posouzených jako válečné zločiny. Jelikož takové jednání je i v současnosti trestně postižitelné, museli se pracovníci projektu vypořádat s právní a etickou stránkou práce s těmito pamětníky.

Z České republiky do Barcelony přicestovalo 10 aktivně vystupujících, což je oproti minulé konferenci v Buenos Aires mírné navýšení. Mezi příspěvky měla významné zastoupení prezentace pracovníků Centra orální historie AV ČR (COH), kteří prezentovali výstupy svého aktuálního projektu, kterému byl vyhrazen samostatný panel. Vedoucí COH Miroslav Vaněk vystoupil s příspěvkem *We and They: Identification with the Political System* mapujícím rozdělení společnosti na různé skupiny z hlediska moci a loajality k režimu. Jiří Hlaváček se ve svém příspěvku *The Czechoslovak Army in the Period of*

Transformation: Main Changes in Military Life, 1989–1993 zaměřil na transformaci Československé lidové armády po pádu komunistického režimu a její dopady na samotné vojáky, jejich každodenní život i hodnotové rámce. Pavel Mücke přednesl příspěvek *Time for Leisure? Perceptions of Free Time in Oral History Narrations from Contemporary Czech Society*, jehož hlavním tématem byly volnočasové aktivity obyvatel pozdně socialistického Československa a jejich proměny v období transformace. Panel uzavřela Lenka Krátká s příspěvkem *There is Nothing Better in My Life Than the Moment when I Can Freely Create a Piece of Graphic Art* reflektujícím pracovní podmínky umělců, fotografů, malířů a sochařů a jejich změny po roce 1989. Samostatně vystoupila další pracovnice COH Hana Bortlová Vondráková, která téměř v samém závěru konference prezentovala svůj španělský příspěvek *A New Life in a New World: Czech Expatriates in Argentina during the Cold War and East-South Encounters* shrnující výstupy jejího výzkumu české menšiny v Argentině.

Absolventka oboru orální historie-soudobé dějiny na FHS UK Jana Římanová ve svém referátu *Women's Role in the Development of Czech Punk Subculture* přiblížila vývoj punkové subkultury v Československu ve vztahu k dosud zcela opomíjené roli žen, které dosud stály na okraji vědeckého zájmu. Pracovnice Národního filmového archivu Marie Barešová ve svém příspěvku *The Oral History Collection in National Film Archive Prague* seznámila přítomné se sbírkou zvukových záznamů Oddělení orální historie NFA, u které v současnosti probíhá digitalizace a indexace. Není bez zajímavosti, že tato činnost v NFA systematicky probíhá již od roku 1995 a sbírka čítá necelé tři tisíce záznamů. Svůj vlastní příspěvek *The Czechoslovak Political Prisoners – Identity, Remembrance and Oral History* jsem přednesl na panelu věnovaném každodennímu životu ve věznicích, ghettech, koncentračních táborech a GULAGu. Hlavním tématem příspěvku byla analýza proměn rámců paměti bývalých politických vězňů ve vztahu k posunům v jejich identitě, politikám paměti a paměťové legislativě, především zákonu o odboji a odporu proti komunistickému režimu. Na panelu věnovaném edukativnímu využití orální historie vystoupili Jiří Zounek a Michal Šimáně z brněnského Centra pro komplexní inovaci studijních oborů FF MUNI a ve svém příspěvku *Everyday Life at Primary School Through the Prism of Teachers in the era of so-called Normalisation in Czechoslovakia (1969–1989)* představili první poznatky ze svého velice slibného orálně-historického projektu (2014–2016), v rámci kterého zkoumají učitele základních škol v období tzv. normalizace.

Samotný závěr konference byl vyhrazen poslednímu plenární přednášce španělských antropologů na téma *Moc a rezistence. Moc a mezilidské vztahy*. Dlužno dodat, že jejich vystoupení trpělo určitou nesrozumitelností a odtržeností od konference i jejího tématu, takže v debatě zazněl i dotaz, proč vlastně vystupují na orálně-historické konferenci, což se panelistům v následující půlhodině vysvětlit nepodařilo. Po slavnostním závěru konference následovala

valná hromada IOHA spojená s volbou jejího vedení na další období. Novou prezidentkou IOHA byla zvolena Indira Chowdbury působící na Srishti School of Art, Design and Technology v Bangalore. Nová prezidentka IOHA při svém nástupu do funkce potvrdila, že příští konference IOHA se bude konat roku 2016 v Bangalore.

Michal Louč

